

УДК 342.25:342.4(510)

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.03.1.9>

НАЦІОНАЛЬНО-ТЕРИТОРІАЛЬНА АВТОНОМІЯ В КИТАЙСЬКІЙ НАРОДНІЙ РЕСПУБЛІЦІ ЯК ФОРМА ПОЛІТИКО-ПРАВОВОГО УСТРОЮ

Шумік І.А.,*студентка 2 року навчання**першого (бакалаврського) рівня вищої освіти**спеціальності 081 «Право»**факультету слідчої та детективної діяльності**Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого***Гладковська В.І.,***студентка 2 року навчання**першого (бакалаврського) рівня вищої освіти**спеціальності 081 «Право»**факультету слідчої та детективної діяльності**Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Шумік І.А., Гладковська В.І. Національно-територіальна автономія в Китайській Народній Республіці як форма політико-правового устрою.

Вказується, національно-територіальна автономія є ключовим елементом держустрою КНР. Вона поєднує централізоване партійне керівництво з обмеженою автономією нацменшин. Ця система створює розбіжності між правовими нормами та практикою управління, що підкреслює її актуальність для сучасної конституціоналістики.

Отже, у статті досліджується національно-територіальна автономія в Китайській Народній Республіці як специфічна форма політико-правового устрою. Аналізуються конституційно-правові засади функціонування автономних утворень у КНР, зокрема положення Конституції 1982 року та Закону «Про національно-територіальну автономію» 1984 року. Розглянуто структуру адміністративно-територіального устрою Китаю, що включає п'ять автономних районів: Внутрішню Монголію, Сінцзян-Уйгурський, Гуансі-Чжуанський, Нінся-Хуейський та Тибетський.

Автори висвітлюють суперечність між юридично закріпленими правами автономних утворень та їх фактичним статусом у централізованій системі державного управління. Визначено, що незважаючи на конституційні гарантії національно-культурної автономії (право на використання національних мов, збереження культурних традицій, призначення представників титульної національності на керівні посади), реальна політична влада в автономних районах належить Комуністичній партії Китаю.

У статті виявлено ключові проблеми розвитку автономних регіонів: обмеженість реальної автономії, жорсткий політичний контроль з боку центральної влади, політика культурної та мовної асиміляції, економічна нерівність та соціальні конфлікти. Проведено порівняльний аналіз китайської моделі з автономними утвореннями у США, Іспанії та Канаді, що дозволило виявити суттєві відмінності у підходах до регіонального самоврядування та захисту прав національних меншин.

Автори аналізують перспективи реформування системи автономії в КНР, розглядаючи можливі сценарії розвитку в короткостроковій, середньостроковій та довгостроковій перспективі. Зроблено висновок, що національно-територіальна автономія в Китаї залишається переважно декларативною, а без суттєвих змін у політичній системі КНР автономні регіони продовжуватимуть перебувати під повним контролем центральної влади.

Ключові слова: Китай, автономія, конституційне право, централізація, національні меншини.

Shumik I.A., Hladkovska V.I. National-territorial autonomy in the People's Republic of China as a form of political and legal structure.

It is indicated that national-territorial autonomy is a key element of the state system of the PRC. It combines centralized party leadership with limited autonomy of national minorities. This system creates discrepancies between legal norms and governance practices, which emphasizes its relevance for modern constitutionalism.

The article examines national-territorial autonomy in the People's Republic of China as a specific form of political and legal system. The constitutional and legal principles of the functioning of autonomous entities in

the PRC are analyzed, in particular the provisions of the 1982 Constitution and the 1984 Law «On National-Territorial Autonomy». The structure of the administrative-territorial system of China, which includes five autonomous regions: Inner Mongolia, Xinjiang-Uyghur, Guangxi-Zhuang, Ningxia-Hui and Tibet, is considered. The authors highlights the contradiction between the legally enshrined rights of autonomous entities and their actual status in the centralized system of state administration. It is determined that despite the constitutional guarantees of national and cultural autonomy (the right to use national languages, preserve cultural traditions, appoint representatives of the titular nationality to leadership positions), real political power in the autonomous regions belongs to the Communist Party of China.

The article identifies key problems in the development of autonomous regions: limited real autonomy, strict political control by the central government, a policy of cultural and linguistic assimilation, economic inequality and social conflicts. A comparative analysis of the Chinese model with autonomous entities in the USA, Spain and Canada was conducted, which allowed us to identify significant differences in approaches to regional self-government and protection of the rights of national minorities.

The authors analyzes the prospects for reforming the autonomy system in the PRC, considering possible development scenarios in the short, medium and long term. It is concluded that national-territorial autonomy in China remains largely declarative, and without significant changes in the political system of the PRC, autonomous regions will continue to be under the full control of the central government.

Key words: China, autonomy, constitutional law, centralization, national minorities.

Постановка проблеми. Національно-територіальна автономія виступає важливою складовою державного устрою Китайської Народної Республіки. Її особливість полягає у поєднанні централізованої влади Комуністичної партії Китаю з наданням обмежених прав автономії національним меншинам. Така модель породжує суперечності між нормами законодавства й реальною практикою управління, що робить цю тему актуальною для сучасного конституційного права.

Мета дослідження. Метою дослідження є аналіз правових засад національно-територіальної автономії в КНР, вивчення механізмів її реалізації, визначення ролі місцевих органів влади в управлінні автономними регіонами та оцінка ефективності чинної моделі.

Стан опрацювання проблематики. Питання автономії в Китаї привертає увагу як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Основна увага зосереджена на вивченні Конституції КНР, Закону «Про національно-територіальну автономію» (1984), функціонуванні Сіньцзяну та Тибету. Водночас, у правовій доктрині України ця проблема залишається недостатньо дослідженою, особливо в контексті порівняльного аналізу з європейськими моделями автономії.

Виклад основного матеріалу. Національно-територіальна автономія є однією з важливих складових адміністративно-територіального устрою Китайської Народної Республіки (КНР). Вона закріплена в Конституції КНР 1982 року, що діє і сьогодні з відповідними поправками. Відповідно до статті 4 Конституції, КНР визнає та захищає права національних меншин, а також гарантує їм право на створення власних автономних утворень у межах держави. Основний Закон визначає, що національні меншини можуть користуватися своєю мовою, зберігати культурні традиції та здійснювати певне самоврядування в межах, встановлених законодавством [3].

Стаття 112 Конституції КНР визначає, що в складі держави можуть існувати автономні райони, автономні округи та автономні повіти. У таких адміністративних одиницях діє принцип «єдності держави та регіональної автономії», що означає підпорядкованість автономних органів центральній владі. При цьому вони мають спеціальні повноваження в управлінні місцевими справами [4].

Згідно зі статтею 115 Конституції, органи влади автономних районів мають право приймати місцеві нормативні акти з урахуванням національних та регіональних особливостей. Однак, такі акти не можуть суперечити загальнодержавним законам, що значно обмежує реальну самостійність автономій [4].

Окрім Конституції, питання автономії врегульовані спеціальними законами, які визначають порядок функціонування органів влади в автономних районах, їхню компетенцію, а також взаємовідносини з центральними органами державного управління.

Крім Конституції КНР, правовий статус автономних утворень регулюється Законом КНР «Про національно-територіальну автономію», ухваленим у 1984 році. Цей закон деталізує права автономних адміністративних одиниць та їхній особливий статус у межах єдиної держави [4].

Основні положення закону передбачають:

- право автономних утворень на розробку власних місцевих законодавчих актів;
- можливість запровадження національних мов у діловодстві та освіті;
- певні податкові та економічні пільги для розвитку регіонів;
- самостійне вирішення питань місцевого господарства, культури та освіти.

Закон визначає, що в автономних районах головою виконавчої влади повинен бути представник титульної національності регіону. Це означає, що, наприклад, у Тибетському автономному районі головою уряду має бути тибетець, а в Сіньцзян-Уйгурському автономному районі — уйгур.

Попри ці законодавчі гарантії, реальна ситуація в КНР свідчить про значне обмеження автономних прав. Центральна влада має право призупиняти дію місцевих нормативних актів, якщо вони суперечать державним інтересам. Крім того, кадрові питання вирішуються не тільки на місцевому рівні, а й за погодженням з центральною владою [5].

Додатково варто згадати закони та постанови, що стосуються економічного розвитку автономних регіонів. Уряд КНР активно використовує політику стимулювання інвестицій та надання субсидій автономним районам, однак водночас це супроводжується жорстким контролем з боку державних органів.

У КНР існує п'ять національних автономних районів [1]:

1. Внутрішня Монголія
2. Сіньцзян-Уйгурський автономний район
3. Гуансі-Чжуанський автономний район
4. Нінся-Хуейський автономний район
5. Тибетський автономний район

Ці регіони отримали статус автономних через значну концентрацію в них представників національних меншин. Автономні райони формально мають більші права, ніж інші адміністративно-територіальні одиниці КНР, але їхня фактична автономія є обмеженою.

Специфіка статусу автономних районів полягає в наступному: о Хоча Конституція КНР гарантує автономним регіонам право на самостійне ухвалення рішень у певних питаннях, реальна політична влада залишається в руках представників Комуністичної партії Китаю, призначених центральним урядом.

В автономних районах дозволено використання національних мов, однак державна політика спрямована на домінування китайської мови (путунхуа). Це призводить до поступового витіснення мов національних меншин із державного управління, освіти та ЗМІ. о Автономні райони отримують фінансову підтримку від центрального уряду, але водночас є об'єктами активної індустріалізації та урбанізації, що часто викликає соціальне напруження.

Окремої уваги заслуговує ситуація в Сіньцзян-Уйгурському автономному районі та Тибеті, де періодично відбуваються конфлікти між місцевим населенням і владою. У цих регіонах центральний уряд КНР проводить жорстку політику контролю, що обмежує прояви етнічної ідентичності та самоуправління.

Таким чином, хоча національно-територіальна автономія в КНР юридично закріплена, на практиці вона є обмеженою через централізовану модель управління. Автономні райони мають певні особливості у правовому статусі, проте залишаються повністю інтегрованими в єдину політичну систему КНР, де ключові рішення ухвалюються центральною владою [2].

Китайська Народна Республіка (КНР) має складну систему адміністративно-територіального устрою, яка поєднує централізоване управління з елементами регіональної автономії. Відповідно до Конституції КНР, територія країни поділяється на три рівні адміністративного управління [4]:

1. Провінційний рівень – включає 23 провінції, 5 автономних районів, 4 міста центрального підпорядкування (Пекін, Шанхай, Тяньцзінь, Чунцін) і 2 спеціальні адміністративні райони (Гонконг і Макао).
2. Окружний рівень – складається з понад 300 адміністративних одиниць, таких як округи, автономні округи, міста та префектури.
3. Повітовий рівень – включає понад 2 тисячі адміністративних одиниць: повіти, автономні повіти, райони міст та міста повітового рівня.

Крім цього, існує четвертий рівень – селищний рівень, що складається з волостей, містечок та районів міст, а також п'ятий рівень – сільські комітети та міські квартальні комітети, які виконують адміністративні функції на місцях.

Особливістю адміністративно-територіального устрою КНР є значна централізація влади, навіть у межах автономних районів. Формально регіони мають право на самостійне управління, але фактично всі ключові рішення ухвалюються центральною владою через місцеві органи КПК.

Незважаючи на наявність народних зборів і місцевих урядів, фактичний контроль над усіма рівнями управління здійснюється КПК. Голови місцевих адміністрацій та секретарі партійних комітетів призначаються за погодженням із центральною владою.

Автономні райони КНР формально мають розширені повноваження, але в реальності вони суттєво обмежені. Головні особливості управління автономними районами [1]:

- обов'язкова присутність представників титульної національності на керівних посадах;

- право ухвалювати регіональні нормативні акти, які не суперечать загальнодержавному законодавству;
- можливість збереження мовної та культурної ідентичності місцевого населення (формально гарантується Конституцією, але на практиці обмежується політикою централізації).

У більшості випадків реальна політична влада в автономних районах залишається в руках представників КПК, а місцеве самоврядування обмежується виконанням адміністративних функцій.

Китайська модель управління передбачає жорстку вертикаль влади, де місцеві органи безпосередньо підпорядковуються центральним органам. Головним механізмом контролю є система партійного керівництва, яка забезпечує виконання політичних рішень КПК на всіх рівнях адміністративного управління.

Основні принципи взаємодії місцевих органів з центральною владою включають:

1. Система подвійного підпорядкування – місцеві уряди та народні збори одночасно підзвітні як вищим рівням влади, так і місцевим партійним комітетам КПК.
2. Фінансовий контроль – бюджети місцевих органів влади формуються та контролюються центральним урядом. Основна частина податкових надходжень спрямовується до центрального бюджету, а потім розподіляється між регіонами.
3. Кадрова політика – ключові посади в місцевих органах влади займають представники КПК, призначені за погодженням із центральним керівництвом.

Центральна влада КНР використовує кілька механізмів контролю за місцевими органами влади [3]:

1. Номенклатурна система призначень – високопосадовці на рівні провінцій і автономних районів призначаються безпосередньо Центральним комітетом КПК.
2. Антикорупційна політика – державні кампанії боротьби з корупцією часто використовуються для усунення нелояльних місцевих керівників.
3. Інспекційні комісії КПК – спеціальні органи, що перевіряють діяльність місцевих партійних структур та державних органів.

Попри заяви про проведення політики «керованої децентралізації», реальна ситуація в КНР свідчить про посилення централізованого управління. Навіть у спеціальних адміністративних районах (Гонконг, Макао) спостерігається обмеження автономії та посилення контролю з боку центрального уряду.

В останні роки уряд КНР робить акцент на регіональному розвитку та стимулюванні місцевої економіки, проте всі стратегічні рішення ухвалюються на центральному рівні. Це підтверджує тезу про те, що місцева влада в КНР функціонує не як самостійний рівень управління, а як продовження центрального апарату державної влади.

На відміну від демократичних країн, у КНР автономія є лише номінальною. Реальна влада в автономних районах належить не місцевим урядам, а партійним комітетам КПК. Наприклад:

У Тибеті всі ключові рішення ухвалюються центральним урядом, а будь-які прояви національної незалежності жорстко придушуються.

У Сінцзян-Уйгурському автономному районі здійснюється політика «синізації», спрямована на обмеження уйгурської культури та релігії.

Це контрастує з підходом Канади та Іспанії, де місцеві громади можуть вільно зберігати свою ідентичність без втручання центральної влади.

На відміну від США чи Іспанії, де регіональні партії та громадські рухи можуть впливати на політику держави, у КНР діє однопартійна система. Це означає, що:

- Вибори в автономних районах є формальними, оскільки всі кандидати мають підтримувати лінію КПК.

- Будь-які прояви інакомислення розглядаються як загроза національній безпеці.

Таким чином, китайська модель автономії суттєво відрізняється від західних підходів. Вона поєднує елементи формальної автономії з жорстким централізованим контролем, що значно обмежує можливості самоврядування.

Порівнюючи моделі автономії в КНР, США, Іспанії та Канаді, можна виділити ключові відмінності:

- У США та Канаді автономні утворення мають значну свободу у внутрішніх питаннях, включаючи законодавство, податки та мову.

- В Іспанії регіони мають широку політичну автономію, але існує ризик сепаратизму.

- У КНР автономія є формальною, а реальна влада належить центральному уряду.

Таким чином, китайська модель національно-територіальної автономії значно відрізняється від демократичних аналогів. Вона забезпечує централізований контроль над регіонами та не допускає їхньої реальної самостійності, що робить її унікальною, але водночас обмеженою в порівнянні з моделями США, Іспанії чи Канади.

Національно-територіальна автономія в КНР стикається з численними викликами, пов'язаними з обмеженням автономних прав, жорстким політичним контролем та економічною нерівністю між регіонами. Незважаючи на формальні гарантії автономії, реальна ситуація свідчить про централізований характер управління та обмеження регіонального самоврядування. Розгляд проблем та перспектив автономного розвитку в Китаї потребує аналізу ключових викликів, економічних і політичних аспектів, а також можливих напрямів реформ [6].

Хоча Конституція КНР гарантує автономним районам певний рівень самоврядування, на практиці місцеві уряди перебувають під повним контролем Комуністичної партії Китаю (КПК). Автономні райони не мають реальної можливості ухвалювати незалежні рішення, оскільки:

- Усі ключові адміністративні та політичні посади займають представники КПК, а не місцеві лідери.

- Будь-які спроби ініціативи з боку регіональних урядів суворо контролюються або блокуються центральною владою.

- Прийняті автономними органами закони не можуть суперечити загальнодержавному законодавству, що фактично позбавляє їхньої самостійності.

Це значно відрізняє китайську модель від автономій у демократичних країнах, де регіони мають більше свободи у визначенні власної політики.

Формально КНР визнає право етнічних меншин на культурну автономію, але в реальності спостерігається політика асиміляції, особливо в Тибеті та Сіньцзян-Уйгурському автономному районі. Основні проблеми включають:

Обмеження використання мов національних меншин: незважаючи на формальне право використовувати рідну мову в освіті, у багатьох регіонах йде процес витіснення місцевих мов на користь китайської (путунхуа).

Посилення ідеологічного контролю: культурні та релігійні практики багатьох етнічних груп обмежуються. У Тибеті спостерігається контроль над буддистськими монастирями, а в Сіньцзяні – масові репресії проти уйгурів.

Переселення ханьців у автономні райони: це змінює демографічний баланс і призводить до маргіналізації місцевих культур.

Ці фактори підривають довіру місцевих громад до центральної влади та викликають соціальну напруженість.

Одним із ключових політичних аспектів є жорсткий контроль КПК над автономними регіонами. Центральна влада побоюється, що посилення автономії може призвести до сепаратизму, як це сталося в інших країнах, наприклад, в Іспанії (Каталонія) чи Великій Британії (Шотландія).

Для запобігання будь-яким рухам за незалежність китайська влада використовує такі механізми:

1. Жорстка політика «збереження стабільності» – масові репресії проти активістів та опозиціонерів у Тибеті та Сіньцзяні.
2. Обмеження свободи слова та інформації – контроль над медіа та інтернетом, блокування критичних висловлювань щодо автономної політики.
3. Зміцнення військової присутності – розширення силової присутності в регіонах, де існує напруженість між місцевими громадами та центральною владою.

Економічний розвиток автономних регіонів суттєво відстає від східних провінцій Китаю. Основні проблеми включають:

1. Низький рівень інвестицій – більшість автономних регіонів економічно слабкі, що робить їх залежними від фінансових субсидій із центрального бюджету.
2. Нерівномірний розподіл ресурсів – багаті природними ресурсами регіони, такі як Сіньцзян і Тибет, залишаються сировинними придатками для центрального уряду без можливості самостійного управління ресурсами.
3. Обмежені економічні свободи – місцева влада не має права повністю контролювати власну податкову політику або самостійно залучати інвесторів.

Економічна залежність автономних регіонів від центрального уряду лише посилює централізацію влади.

Попри існуючі проблеми, Китай може здійснити певні реформи для покращення ситуації в автономних районах.

На короткострокову перспективу очікується подальше посилення контролю центрального уряду над автономними регіонами. Репресивні заходи в Тибеті та Сіньцзяні свідчать про жорстку політику збереження стабільності.

На середньострокову перспективу можливі економічні реформи, спрямовані на підвищення добробуту регіонів без надання політичної автономії.

На довгострокову перспективу майбутнє автономії в Китаї залежатиме від загальної політичної трансформації країни. Якщо Китай здійснить поступову лібералізацію, можливо, регіони отримають більше прав. В іншому випадку централізована модель управління збережеться без значних змін.

Висновки. Національно-територіальна автономія в КНР є унікальною моделлю, що поєднує формальне надання автономних прав із жорстким централізованим контролем з боку Комуністичної партії Китаю. Незважаючи на те, що Конституція КНР та інші законодавчі акти проголошують широкі повноваження автономних районів у сфері економіки, культури та місцевого самоврядування, на практиці їхня діяльність суттєво обмежується центральною владою.

1. Обмеженість реальної автономії – регіональні уряди не можуть ухвалювати рішення, які суперечать загальнонаціональній політиці, що суттєво звужує їхні можливості самостійного розвитку.
2. Політичний контроль з боку КПК – ключові адміністративні посади займають представники центральної влади, що унеможливорює незалежне прийняття рішень на місцях.
3. Культурна та мовна асиміляція – політика «синізації» в регіонах, зокрема у Тибеті та Сінцзяні, призводить до обмеження прав національних меншин, що викликає соціальну напруженість.
4. Економічна нерівність – автономні райони залишаються економічно відсталими порівняно з розвиненими східними провінціями Китаю, що підсилює їхню залежність від державного фінансування.
5. Соціальні конфлікти та репресії – будь-які прояви невдоволення політикою центру жорстко придушуються, що підриває довіру місцевого населення до уряду.

Аналізуючи досвід інших країн, таких як США, Іспанія та Канада, можна відзначити, що:

- У демократичних державах автономні регіони мають значно ширші права, зокрема у сфері мовної політики, фінансової незалежності та самоврядування.
- В Іспанії та Канаді автономні утворення можуть самостійно керувати економікою та зберігати свою культурну ідентичність, тоді як у Китаї центральна влада прагне до асиміляції національних меншин.
- Американська та канадська моделі передбачають більшу інтеграцію автономних громад у загальну політичну систему, тоді як китайська модель має жорстку вертикаль влади.

Перспективи реформування системи автономії в КНР залишаються невизначеними. Найімовірніші сценарії включають:

Короткострокова перспектива – збереження жорсткого централізованого контролю з поступовими економічними реформами для покращення рівня життя в автономних районах.

Середньострокова перспектива – можливе розширення економічних прав автономних регіонів без значного політичного послаблення контролю.

Довгострокова перспектива – якщо Китай здійснить політичну лібералізацію, можливо, автономні райони отримають більше самостійності, однак це залежатиме від загального політичного курсу КПК.

Національно-територіальна автономія в Китаї залишається переважно декларативною, оскільки реальна влада належить центральному уряду. Формальні автономні права значною мірою обмежуються жорсткою політикою КПК, що виключає можливість реального самоврядування. Хоча економічні реформи можуть частково покращити ситуацію, без змін у політичній системі КНР автономні регіони й надалі залишатимуться під повним контролем центральної влади.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Адміністративний поділ Китаю карти. Адміністративний поділ Китаю. *Інстаграм для бізнесу та життя*. URL: https://dwax.ru/uk/administrativnoe-delenie-kitaya-kartaadministrativnoe-delenie-kitaya/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 24.03.2025).
2. Адміністративно-територіальний поділ Китаю. *Моя освіта*. URL: https://moyaosvita.com.ua/geografija/administrativno-teritorialnij-podilkitayu/?utm_source=chatgpt.com#google_vignette (дата звернення: 24.03.2025).
3. Історія держави і права зарубіжних країн 1.2. Китайська держава. *History | Твоя електронна бібліотека*. URL: <https://uahistory.co/book/history-of-statethe-rights-of-foreign-countries/158.php> (дата звернення: 24.03.2025).
4. Конституція Китайської Народної Республіки прийнята на 5-й сесії Всекитайських зборів народних представників п'ятого скликання 4 грудня 1982 р., поправки до її тексту вносилися тим самим органом на щорічних сесіях у 1988, 1993 та 1999 роках: Конституція від 04.12.1982.
5. Тема 10. Адміністративне право Китайської Народної Республіки. *Pidru4niki*. URL: https://pidru4niki.com/1151040958801/pravo/administrativne_pravo_kitayskoyi_narodnoyi_respubliki?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 24.03.2025).

6. Форма держави в конституційному праві й політичний режим. *Studies*. URL: <https://studies.in.ua/derzhavne-pravo-zarubizhnyh-krain/1478-tema-4forma-derzhavi-v-konstitucynomu-prav-y-poltichniy-rezhim.html> (дата звернення: 24.03.2025).